

MACEDONIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE WORK OF KRSTE MISIRKOV

PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC
CONFERENCE ON THE OCCASION OF THE 100th ANNIVERSARY
OF THE PUBLICATION OF THE BOOK *ON MACEDONIAN MATTERS*
HELD IN SKOPJE ON 27-29 NOVEMBER 2003

Volume II

SKOPJE 2005

МАКЕДОНСКА АКАДЕМИЈА НА НАУКИТЕ И УМЕТНОСТИТЕ

ДЕЛОТО НА КРСТЕ МИСИРКОВ

ЗБОРНИК ОД МЕЃУНАРОДНИОТ НАУЧЕН СОБИР
ПО ПОВОД СТОГОДИШНИНАТА ОД ИЗЛЕГУВАЊЕТО
НА КНИГАТА ЗА *МАКЕДОНЦКИТЕ РАБОТИ*
ОДРЖАН ВО СКОПЈЕ НА 27-29 НОЕМВРИ 2003 ГОДИНА

Том II

СКОПЈЕ 2005

Делото на Крсте Мисирков. Зборник од Меѓународниот научен собир по повод стогодишнината од излегувањето на книгата За македонските работи. Том II, Македонска академија на науките и уметностите, Скопје, 2005.

Виктор А. ФРИДМАН
Чикаго, САД

ЗА ДИЈАЛЕКТОЛОШКИТЕ РАБОТИ: МИСИРКОВ, ПУЛЕВСКИ И ТЕОДОРОВ-БАЛАН

Врската меѓу Горѓија Пулевски, Крсте Мисирков и Александар Теодоров-Балан се наоѓа, меѓу другото, во тоа дека Пулевски (1875:49) за првпат во една печатена книга ги изрази поимите за македонскиот национален и граѓански (државен) идентитет, Мисирков (1903:95) исто така ги употребуваше двата поими, но и за прв пат ги изрази основните принципи на македонскиот литературен јазик, и Теодоров-Балан (1904) напиша една статија каде што се противставува на идеите на Мисирков, но истовремено, без да сака, ги пази и идеите и самите зборови на Мисирков за идните генерации. Како што се знае, најголемиот дел на првото издание на Мисирковата книга „За македонските работи“ бил уништуван не од бугарската полиција (Lunt 1953:370), ниту од бугарската влада (Szobries 1999:59), туку од Македонци врховисти со Борис Сарафов на чело (Џамбаз 1946:V). И така, ја имаме историската иронија дека од 1903 г. до второто издание во 1946 г., книгата на Мисирков не била достапна за пошироката македонска публика поради спорот меѓу Македонците, но била позната повеќе заради рецензијата на еден сериозен бугарски лингвист. Во уводот на својата дипломска работа „Јазикот на Крсте П. Мисирков“, Благоја Корубин (1956:17) пишува за статијата на Теодоров-Балан (1904) со следниве зборови: „Денеска нема потреба да се побива она што го пишувал Балан пред околу 50 години. Него го поби историјата.“ Па, иако е така, сепак скоро педесет години по искажувањето на Корубин, некои

бугарски (и бугарофилски) лингвисти, сега на почетокот на дваесет и првиот век, сè уште ги употребуваат скоро идентичните аргументи од почетокот на дваесеттиот век. Таква, на пример, е ситуацијата во таканаречениот „Български диалектен атлас“ издаден од Институтот за бугарски јазик во 2001 (Кочев 2001:55). Кочев, како Балан, изведува извесен број црти, кои, гоа, ја определуваат бугарската јазична територија, но секако оттаму не е далеку до политичката територија. Во овој реферат би сакал да разгледам некои аспекти на мислењето и праксата што се однесуваат за мултилингвизмот, дијалектот и идентитетот кај Мисирков во врска со Пулевски и Теодоров-Балан.

Како што се знае, на насловната страница на „Речникот од три језика“, печатен во Белград (1875), во македонскиот дел Пулевски го нарекува јазикот „С.Македонски“ и во турскиот „С.Македонлуцес“, којшто српските власти можеле да го разбираат како „србо-македонски“, но во албанскиот дел пишува шкиништ македонисе, кој недвосмислено значи славо-македонски. Значи од почетокот се јасни и ориентацијата на Пулевски и околностите во кои тој требаше да ги изразува неговите идеи. Во клучната страница, 49, каде што Пулевски пишува за поимот „народ“, тој го завршува параграфот во македонскиот дел со зборовиве: „Така и Македонците се народ и местово нивно је Македонија.“ Сепак, во албанскиот и турскиот превод, тој го адаптираше неговото изразување. Додека претходниот дел на параграфот е ист во албанскиот и турскиот превод, сепак заклучната реченица е друга во секој јазик. На албански пишува „Ашту еде шкипитарат јан њераз, еде вендин, етијсе потхојн Македонија цилији, пороин аље.“ значи: „Така и Албанците се народ, и тие што таму живеат го викаат нивното место Македонија.“ А во турскиот: „Дахи, македонлулар, кавмдир ве јерин дахи онларин анилр Македонија, хер, чим, македонијада, јашарса, македонлу анилр.“ значи: „Така, Македонците се народ и нивното место се вика Македонија, секој што живее во Македонија се вика Македонец.“

Со овие зборови Пулевски истовремено ја изразува идејата за посебен македонски народ и за темелите на македонската граѓанска идеја, т.е. разликата меѓу народен и државен идентитет. Тоа е појасно кога имаме предвид дека, иако Пулевски требаше да ја изразува својата лојалност кон султанот, сепак веднаш по овој параграф тој поставува еден параграф за националното самоопределување и самобитноста.

Во јазикот на Пулевски, како што докажува Блаже Конески (1967:258–60), се разви еден стремеж кон едно наддијалектно изразување, и така додека во првите книги има црти од неговиот роден галички говор, сепак во подоцните работи Пулевски почнал да се адаптира кон централно-западните говори, на пример, во рефлексот на задната носовка (големиот јус) со /a/ наместо неговиот роден /o/.

Во книгата „За македонските работи“ гледаме извесни паралели со Пулевски. Иако Мисирков јасно и гласно ја изразува разликата на македонскиот идентитет и јазик од српскиот, бугарскиот и грчкиот, тој е исто така свесен за разликата меѓу македонската народност како таква и македонските народности, т.е. народностите на Македонија. Како што пишува самиот Мисирков: „Није требит да создадеме такво положјење, да немаат во Македонија ни бугарски, ни српски, ни грчки интереси, зашто тамо немаат Бугари, Срби и Грци, а имаат само Македонци од словенски исход и некоји друзи македонски народности.“ (95) На друго место (10) тој ги брои народностите по јазик и религија. Интересно е да се забележи дека Евреите се сосема отсутни кај Мисирков, а Ромите фигурираат само во еден пејоративен израз (57): „За г. Бешков попрашајте кого сакате во Битол’а: било то от персонало на тамошните консулства, било од бугарските учители, било од влашките, било од граг’аните, или нај после од Циганчин’ата, со који се имат разговарано г. Бешков (...).“ Па тоа е, по сè изгледа, израз на општествени околности на времето.

Теодоров-Балан (1904:822–27) го критикува Мисирков токму поради неговата отвореност кон една мултиетничка и мултијазична држава. Може да се каже дека самиот Теодоров-Балан е затворен во „силогизмите“ (негов збор) на деветнаесеттиот и првиот дел на дваесеттиот век (и понатаму во некои случаи), кога се веруваше (и во некои места сè уште се верува) дека јазик, народност, територија и држава постојат како природни појави, кои треба да се совпаѓаат.¹ Во првите децении на XX век, таквото мислење доведе до етничко чистење со благослов и помош на големите сили: Ја имам предвид судбината на народностите во Грција, Бугарија и Турција кои беа „разменети“ – или „доброволно“ или отворено со сила – по принципот на совпаѓањето на четирите гореспоменати појави. Иако и денеска постојат луѓе што сè уште мислат на такви решенија, сега можеме да кажеме дека не само што многу невини луѓе страдаат од таквите „решенија“, туку и според најновите истражувања на политичката наука, делбата не доведува до мир. Така Самбанис (2002) во едно истражување за Светската банка докажал со емпирични показатели дека разделувањето ниту дава решенија, ниту го спречува насилството во иднината.

Но, да се вратиме кон дијалектологијата. Веќе спомнав дека Пулевски, иако без теоретска формулација, сепак пробал да го при-

¹ Треба да се признае дека и Мисирков ги прифаќа поимите на неговото време, иако со други заклучоци. Сепак, тој истовремено се обидува да изразува еден помодерен начин на мислење коешто е слично на денешното разбирање на конструктивистичкиот пристап кон општествените појави.

ближи неговиот писмен јазик до централно-западните говори. Мисирков за прв пат експлицитно го формулираше овој принцип за основата на македонскиот литературен јазик, иако тој бил исто така под влијанието на културен престиж. И така, иако пишува (Мисирков 1903:141) дека Велес е географски центар, сепак Прилеп, Битола и Охрид имаат повеќе престиж од познати причини. И така неговиот писмен јазик имаше и некои југозападни периферни црти, и дури хипокорекции како *шчаб* за *шџаб* (2). Кај Мисирков, единствената црта што тој експлицитно ја формулира е рефлексот на задниот назален вокал, кој, како што пишува самиот Мисирков, дава – *рока* во Дебар, *ронка* во Костур, *рџка* во Солун, и *рука* во Скопје, наспрема *рака* во централна Македонија [language charter]. Интересно е што Балан во неговата рецензија горе долу ја игнорира оваа црта и на три страници пишува за рефлексите на прасловенските *тј/*дј. Во неговото излагање, Балан правилно забележува дека во делот на Македонија каде што *тј/*дј дава рефлекс (к'/г') фонетиката е различна од српската, но изгледа не сфатил или не сакал да сфати дека и двофонемскиот рефлекс шч/ждж исто така суштински се разликува од бугарскиот шт/жд.

Треба да се признае дека на друго место Балан пишува за рефлексите на задниот назал, за вокално /л/, за еровите, како и за анализмот и во деклинацијата и во инфинитивот, употребата на членот и простите минати времиња, како и за акцентот. Сепак тој не си дозволува да види дека навистина во сето тоа постои дијалектна база за друг литературен јазик.

Друго интересно во статијата на Балан е следново: Иако тој многу претпазливо ги цитира аргументите на Мисирков, честопати и со директни цитати, и без никаква доза на пејоративност – тоа се гледа од Балановата употреба на прости глаголски форми, како тој да дозволува самиот автор да зборува сам за себеси – сепак тој цитира од почетокот на книгата до страница 123, а статијата за јазикот е стр. 132–44. И така, иако Балан пишува дека ова прашање е централно за неговата рецензија, сепак тој ништо не цитира токму од тој дел, ниту одговара директно на употребата на задниот назал како дистинктивен знак.

Во врска со стилот на излагањето, сакам да го завршам рефератот со една забелешка за една дијалектна црта на Мисирковиот јазик. Кирил Конески и Александар Цукески (1966:160) ја спомнуваат употребата на глаголската л-форма кај Мисирков како нешто што не отстапува од современите литературни норми. Корубин (1956:37) забележува дека често се употребува помошниот глагол во трето лице кај Мисирков, но често и перфект со има, но не направил други забеле-

лешки. Треба да спомнеме дека во оваа употреба Мисирков отстапува од западно-централните говори, но системот потполно се сложува со неговиот роден долновардарски систем, иако помошниот глагол во трето лице доследно го користи во формите *јетѝ/сеѝ* – форми што се среќаваат само во неколку битолско-прилепски и охридско-преспански говори (Видоески 1999:200). Вкупно 127 л-форми трето лице се среќаваат без помошниот глагол, 27 со него, 10 се во прво лице множина, и во 29 случаи имаме перфекти со *има*. Општо земено, формите без помошен глагол носат со себе некоја воздржаност или неутралност. Оние со помошниот глагол *јет/сет* носат релевантност на момент на изкажување, додека перфектите со *има* се за минати дејства, кои веќе се претвораат во состојба. Следниве примери се илустративни:

1) Да. Секогаш **јет имало** разни возглед. (2)

2) Власите никој пат не **сет имале** никаква власт над нас, и никој пат не ни **се сториле** никаква пакост. Исто така и они **немаат** ништо **патено** од нас. На опаку, уште от стредните векои мег'у нас и власите секој пат **јет имало** согласие. (37)

3) Тије једногласно ке речат (...) оти никој пат **немало** македонцка народност и сега ја нема; (...) Секој пат на секаде **јет бивало** така и така ке бидит сега и кај нас. (82)

4) Бугарите го **подржале** востајн'ето. И србите го **подржуваа**. Бугарите го **подржуваа** поеке, зашто нивните интереси тоа го сакаа, а не за атарот наш. (...) секоја арнотија од Бугароија за македонците не јет нишчо, осим једна компенсација за глупостите, шчо и **имат направино**. (49)

5) Не једнаш Русија ни **имат речено**, оти (...) Русија по македонцкото прашајн'е толку пати **јет публикувала** праител'ствени сообшчуајан'е(...) (54)

6) = Шчо **имат бидено** во стредните векои, зашто да не можит да бидит сега? Бугарскиот народ **јет изгубил** готтоо цела денешна Србија во корист на србите, и **се примирил** со мисл'ата за таја загуба, и не бројеки је за таква. (104)

7) И така, прво наше народно име ни **имат бидено** името словени. (106)

Како заклучок сакам само да ја истакнам важноста на книгата „За македонските работи“ не само за историјата на македонскиот литературен јазик и македонскиот народен идентитет, туку и како извор на општествената мисла на своето време и уште некои дијалектолошки вредности.

Библиографија:

- Видоески, Божидар, 1999, За формите на глаголот сум во парадигмата на сегашното време. *Дијалектните на македонскиот јазик, том 3*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
- Кочев, Иван (глав. ред.) 2001, Български диалектен атлас. Обобщаващ том: I–III Фонетика, Акцентология, Лексика... София: Институт за български език, Българска академия на науките.
- Конески, Блаже, 1967, Македонскиот Ѓорѓи (Ѓорго) Пулевски. *За македонскиот литературен јазик*, 253–265. Скопје: Култура.
- Конески, Кирил и Џукески, Александар, 1966, *Поглед врз ѓравојиснаѓа норма во јазикот на Крстѓе Мисирков*. Крсте Мисирков: Научен собир посветен на 40-годишнината од смртта, ред. Х. Андонов-Полјански, Б. Ристовски, Т. Стаматоски, 153–160. Скопје: Институт за македонски јазик.
- Корубин, Благоја, 1956, *Јазикот на Крстѓе П. Мисирков*. Скопје: Катедра за јужнословенски јазици, Филозофски факултет на Универзитетот во Скопје.
- Lunt, Horace G., 1953, A survey of Macedonian literature. *Harvard Slavic Studies* 1. 363–396.
- Мисирков, Крсте П., *За македонските работи*. София: Либералниот Клуб. [фотоиздание 1974, Скопје: Институт за македонски јазик.]
- Пулевски, Ѓорѓија, 1875, *Речник од ѓри језика – Фјалѓтор нка ѓре ѓуха – Љуѓаѓ учљисаниден*. Београд: Државна штампарија.
- Sambanis, Nicholas, 2000, *Partition as a Solution to Ethnic War: An Empirical Critique of the Theoretical Literature*. *World Politics* 52.
- Szobries, Torsten, *Sprachliche Aspekte des nation-building in Mazedonien: Die kommunistische Press in Vardar-Mazedonien 1940–1943*. Stuttgart: Franz Steiner.
- Теодоров-Балан, Александър, 1904, Една македонска теорија. *Периодическо сѓисание на бљлѓарскотѓо книжовно дружесѓиво в Средец* 15. 780–833.
- Џамбаз, Даре, 1946, Предговор. *За македонските работи*. 2 издание. Скопје: Државно книгоиздателство на Македонија.

Victor A. FRIEDMAN
Chicago, USA

**ON DIALECTAL MATTERS: MISIRKOV, PULEVSKI
AND TEODOROV-BALAN**

This paper examines the use of the verbal ѓ-form and the има-perfect in Misirkov's *On Macedonian Matters*. In this connection it also comments on the relationship between *On Macedonian Matters* and Aleksandar Teodorov-Balan's review of it, certain parallels between Misirkov and Pulevski, and the uses of dialectology from Misirkov's time to the present day.

Делото на Крстѓе Мисирков. Зборник од Меѓународниот научен собир по повод стогодишнината од излегувањето на книгата *За македонските работи*. Том II, Македонска академија на науките и уметностите, Скопје, 2005.

Бранкица ЧИГОЈА
Белград, Србија и Црна Гора

**ПОГЛЕДИ КРСТЕ МИСИРКОВА И НЕКА ДРУГА ГЛЕДАЊА
О МАКЕДОНСКОМ ЈЕЗИКУ И НАРОДУ**

Најчеште усамљеници оѓкривају исѓину о свом народу, а народ ѓоказује свој духовни расѓѓ ѓрема ѓоме колѓко је разумео ѓоѓ усамљеника.

Ђуро Шушњиѓ

Крсте П. Мисирков, истакнути публициста, филолог и заступник македонске националне, културне и политичке индивидуалности, објавио је пре стотину година своје чувено дело „За македонските работи“ (Софија, 1903), за које је још Блаже Конески истакао: „Његова књига увек ќе будити интерес код ѓуди који желе да знају шта су урадили и како су мислили Македонци у блиској прошлости“ (Конески, 1977). И доиста је тако.

Са временске дистанце која чини један цели век, књига Крсте П. Мисиркова, погледи и мисли ѓегове о македонском народу и језику изнети у ѓој у бременитим токовима историје Балкана показали су се пре свега као визионарски. Он је предвидео остварење идеје македонске националне, политичке и културне индивидуалности и поставио основе македонском књижевном језику као засебном лингвистичком индивидуалитету. Током свог школовања и боравка у Србији (Београду и Шапцу), Бугарској (Софији) и Одеси, још као врло млад успео је да